

## ULUSLARARASI İLİŞKİLER'DE AYDINLANMA'NIN İZLERİNİ SÜRMEK: DİSİPLİNİN TEMELLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA [1] (Sayfa 105-127)

**Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Mehmet Akay**

Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler

ORCID ID: 0000-0002-3545-4067

yusufakay@karabuk.edu.tr

**Doç. Dr. Erdem Özlük**

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler

ORCID ID: 0000-0002-6267-3820

eozluk@selcuk.edu.tr

### Öz

Bu çalışma, Avrupa'da ortaya çıkan, felsefi, kültürel, siyasi ve toplumsal düşüncelere yeni bir bakış açısı getiren Aydınlanma döneminin Uluslararası İlişkiler disiplini üzerindeki etkisini incelemektedir. Aydınlanma, Avrupa tarihini şekillendiren pek çok gelişmeyle biçimlenen bir süreç ve her şeyin ölçütünün akıl olduğu bir dönemdir. Genelgeçer doğrulara akıl yoluyla ulaşılabilceği düşüncesinin zirvesi olan bu dönemde, evrensel doğruların topluma uyarlanma çabaları sosyal bilimlere pozitivist felsefe yoluyla yansımıştır. Bu çalışmada ortaya konulan temel bulgu, Aydınlanmacı pozitivist bilim anlayışının Uluslararası İlişkiler disipliniyi kurduğu ve sonraki dönemde de etkisi altında tuttuğudur. Aydınlanmacı düşüncelerin ortaya çıkardığı siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümler; egemenlik, anarşi, güvenlik, devlet, liberal sözleşmecî toplumsal yapı gibi kavramları üretmiş ve Uluslararası İlişkiler disipliniyi biçimlendirmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Aydınlanma, Uluslararası İlişkiler, Realizm, İdealizm.

**Jel Kodu:** F50

**Çalışma Alanı:** Uluslararası İlişkiler, Uluslararası İlişkiler Teorileri

## TRACING THE ENLIGHTENMENT IN INTERNATIONAL RELATIONS: A STUDY ON THE FOUNDATIONS OF THE DISCIPLINE

### Abstract

This study examines how the Enlightenment period influenced the field of International Relations by introducing a new perspective to the philosophical, cultural, political, and social ideas that emerged in Europe. The Enlightenment, shaped by numerous historical developments, positioned reason as the ultimate measure of all things. It was a period devoted to the pursuit of truth through empirical observation, scientific inquiry, and the discovery of natural laws, with an emphasis on applying the scientific method to the study of society. At the height of the belief that reason could uncover universal truths, efforts to apply these truths to society were reflected in the social sciences through the rise of positivist philosophy. The central argument of this study is that the Enlightenment's positivist conception of science laid the foundation for the discipline of International Relations and continued to influence it in the years that followed. The political, economic, and social transformations sparked by Enlightenment thought gave rise to key concepts such as sovereignty, anarchy, security, the state, and the liberal social contract—concepts that have fundamentally shaped the field of International Relations.

**Key Words:** Enlightenment, International Relations, Realism, Idealism

**Jel Code:** F50

**Field of Study:** International Relations, Theories of International Relations



İhtilali gibi pratik kırılmalara ve bu anlamda “*ancien régime*”nin sonuna tekabül eden Aydınlanma eşitlik, özgürlük, ilerleme, insan hakları, devlet ve kilisenin ayrılması, rasyonalite gibi temel kavramlarla akıl temelli bir düzen kurmayı amaçlamıştır. Baruch Spinoza, Isaac Newton, John Locke, Montesquieu, Voltaire, Denis Diderot, David Hume, Jean-Jacques Rousseau, Adam Smith ve Immanuel Kant gibi güçlü isimlerin taşıyıcısı olduğu bu dönem daha sonra her biri akademik bir disiplin halini alacak tarih, siyaset bilimi, sosyoloji gibi pek çok modern sosyal ve beşeri bilimlerin de filizlenmeye başladığı bir dönemdir. Siyaset Bilimi’nin bir parçası olan ve özgün bir disiplin olarak ancak Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan Uluslararası İlişkiler disiplinin köklerini de Aydınlanma’nın içinde aramak gerekir. Bu çalışmanın temel amacı da bu arayışa katkıda bulunmaktır. Ancak öncelikle Rönesans, Reform ve Coğrafi Keşifler sürecinden gelen kırılmalardan başlayarak Aydınlanma döneminin nasıl vücut bulduğu analiz edilmiş ve daha sonra da Aydınlanma dönemiyle ilişkilendirilen metodolojik ve epistemolojik yeniliklerin Uluslararası İlişkiler disiplinin doğuşu ve evrimine nasıl etkilerde bulunduğu tartışılmıştır.

## 1. Aydınlanma Düşüncesinin Temelleri

Kaynağı büyük oranda Avrupa’da olan ve 15. yüzyılın sonlarından başlayarak gelen bilimsel, kültürel, ekonomik ve siyasal gelişmelerin birikimi olarak Aydınlanma, her biri birbirlerini destekleyen/geliştiren yapılara sahip olmuş ve bir diğeriyle simbiyotik bir ilişki halinde devam etmiştir (Jeanniere, 2000). Tarihsel süreç içerisinde birbirleriyle paralel ve ilişkili birtakım gelişmeler yaşanmış ve söz konusu gelişmeler aydınlanmanın temelini oluşturmuşlardır. Aydınlanmanın bilimsel temellerinden ilki, bir tür paradigma değişimi yaşatan güneş merkezli evren modelidir. Batlamyus’un yaklaşık bin yılı aşkın geçmişe sahip “yer merkezli evren” tasavvuru 16. yüzyılda Kopernik ile yerle yeksan olmuş, Kitab-ı Mukkaddes’in de benimsediği yeryüzünün merkezî, dolayısıyla biricik konumunu yitirmesi, insanın da yaratılış-teolojik-kozmik düzlem içerisindeki biricik ve ayrıcalıklı konumunun sorgulanmasına yol açmıştır (Russ, 2014, s. 140).

Kopernik’in ardından Galilei aynı doğruları matematiksel bir dille ifade etmiş, dünyanın güneşin etrafında döndüğünü ortaya koymuştur. Evrensel çekim yasasını formüle eden ve gezegenlerin evrenin her yerinde geçerli matematiksel kurallar doğrultusunda hareket ettiğini ortaya koyan Newton ise modern bilim ilkelerinin kurumsallaşarak yerleşiklik kazanmasına yardımcı olmuştur (Önder, 2003, ss. 19–20). Bilimsel devrimler sürecinde öne çıkan diğer figürler Bacon ve Descartes olmuştur. Deneysel bilimin yöntemi olan tümevarımı formüle eden ilk kişi olan Bacon, bilimin amacını derin biçimde değiştirmiştir. Bacon’a göre, bilimsel araştırmanın amacı, doğaya hükmetme ve denetim altına alma, bunu sağlamak için gereken yöntemse gözlem ve deneydir (Capra, 2009, s. 56). Descartes ise, tümdengelimini benimseyerek şüpheye dayalı sezgi yöntemini kullanmıştır (Capra, 2009, s. 61). Bacon’ın öncülüğünü yaptığı deneysel yöntem ve

Descartes'ın matematiksel perspektifinin sentezi sonucunda modern Batı biliminin üzerinde yükseldiği metodoloji ortaya çıkmıştır. İlk aşaması gözlem olan bu metodolojinin takip eden aşamasıysa bu gözlemin matematiksel bir açıklama biçimiyle ortaya konulmasıdır. Nihayetinde de söz konusu açıklamadan çıkan bulgular olgularla karşılaştırılmakta ve sonuca ulaşılmaktadır. Bilimin rasyonelleşmesi, toplumsal hayatın diğer alanlarının da rasyonelleşmesini de beraberinde getirmiş bunun ilk adımları kültürel alanda görülmeye başlanmıştır.

Kültürel gelişmeler, insanların güncel tartışmalardan haberdar olmasını sağlayan teknolojilerle hız kazanmıştır. Bu teknolojilerden en önemlisi basım tekniklerinin gelişmesi ve ucuzlaması olmuştur. Avrupa’da, 16. yüzyılda basılan kitap sayısı yaklaşık 40 bin civarındayken bu sayı 17. yüzyıl boyunca 200 milyona ulaşmıştır (Russ, 2014, s. 103). Şüphesiz Ansiklopedi de bu basım sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. “*Yeryüzüne yayılmış bütün bilgileri bir araya getirmeye*” adanmış bir derleme olarak Ansiklopedi, ortak özellikleri arasında ilerlemeye dair güçlü inançları olan 130 yazar tarafından derlense de Diderot ile özdeşleşmiştir (Yıldırım, 2012, s. 118). Bilimin halk diline indirgenmesi anlamında anıtsal bir eser olan ve Diderot ve Jean le Rond d’Alembert’in editörlüğünde hazırlanan Ansiklopedi’nin, bilim, sanat ve meslekler sözlüğü olarak ilk cildi 1751 yılında son cildi ise 1772 yılında yayımlanmıştır (Ewald, 2013, s. 73). Her şeyi bilme ve her şeyi öğretme çabasının bir ürünü olan Ansiklopedi, aydınlanma çağının manifestosu olarak görülmüş, yöntemsel bilgi sunumu, bilimin, tekniğin ve zanaatların aktarımı konusunda önemli bir işlev görmüştür (Ewald, 2013, s. 72).

Aydınlanma insanın ve onun eylemlerinin merkezi bir yer işgal ettiği hümanist fikirleri de bünyesinde barındırmıştır. Ortak insanlık değeri ve sevgisi olarak hümanizm, insanı ve onun aydınlanmasını hedefleyen bir öğretiyi ifade etmiştir. Ayrıca, özünde farklı düşüncelere hoşgörü anlayışıyla biçimlenen ve kişisel düşünceye önemli bir özgürlük alanı açan bu akım, her türlü bağınazlığa olduğu kadar, bireyi devlet yararına feda etmeyi öneren devletçi perspektife de meydan okumuştur (Tokatlı, 1973, s. 182).

Aydınlanmayı fikrini şekillendiren kültürel altyapının en önemli boyutu, dinsel anlamda kutsal ve toplumsal olarak da geleneksel olanın sosyal yaşamdaki merkezi rolünün yeniden gözden geçirilmesidir. Sosyal yaşamın tüm boyutlarındaki ölçütlerin rasyonel bir zemine oturtmayı amaçlayan bir toplumsal proje olarak Aydınlanma (Jeanniere, 2000, ss. 99–100) doğal olarak pek çok açıdan kurumsal bir nitelik kazanmış dinin eleştirisi biçiminde zuhur etmiştir. Bu eleştirel bakış, kutsal metinlerin diğer başka tüm metinlerle aynı ölçüt ve yöntemler dahilinde değerlendirilmesi imkanını doğurmuştur (Önder, 2003, ss. 26–27).

Aydınlanma düşüncesinin öncülleri, Pozitivist perspektifin özünü oluşturacak şekilde doğadaki olguların ve düzenliliklerin analiz edilerek genel geçer esaslara

dönüştürülebileceğine ve bu esasların da sistematik bir şekilde sosyal yaşama uyarlanabileceğine kanaat getirmişlerdir (Güneş, 2013, s. 52). Bu kanaatin pratik bir zeminde karşılık bulması sanayi devrimiyle mümkün olmuş ve onların bu Pozitivist yöntem eliyle elde ettikleri bilgiler kendilerine imalat sanayiinden gemiciliğe, madencilikten tarıma, neredeyse tüm üretim sahalarında yer bulmuştur. Nitekim sanayi devriminin öne çıkan en temel özelliği, üretimin miktarında ve hızında görülen dikkat çekici artıştır. Bilimsel ilerlemelerin sunduğu artan mekanik kapasite, deniz aşırı bölgelerden sağlanan hammaddelerle birleşerek üretim miktarında ve artık ürünlerde önemli bir artışa yol açmıştır. Bu dönemde hemen her alanda “daha fazlası” ön plana çıkarken, artan üretimle birlikte daha geniş tüketici kitlelerine ulaşma gerekliliği doğmuş; bu durum ulaşım olanaklarının geliştirilmesini ve ticaret mekanizmalarının daha karmaşık ve etkili hâle gelmesini sağlamıştır. Geleneksel, basit üretim yöntemlerinin yerini ise; daha ekonomik, daha hızlı ve daha kaliteli ürünler sunabilen fabrika üretimi almıştır (McNeill, 2012, s. 653).

Aydınlanma döneminin düşünürleri insanların temel ihtiyaçlarına cevap verebilecek ve sosyal ve ekonomik yaşamda kullanılacak pratik bilginin geliştirilmesi konusunda önemli çalışmalar yapmışlar; bu çalışmalar pratik hayatta kent yaşamından ulaşım, üretim süreçlerinden insan haklarına kadar pek çok alanda değişimin yaşanmasını mümkün kılmıştır. Bütün bu değişimlerin somut çıktılarının tecrübe edinmeye başladığı 18. yüzyıl, daha önceki bilimsel devrimlerle başlayan süreci sanayi ile buluşturarak ortaya “kullanışlı bilgi” diyebileceğimiz bir kavramı türetmiştir.

Doğayı inceleyerek elde edilen bilimsel bilgi ve doğayı kontrol altına alma adına yürütülen endüstriyel gelişmeler, toplumun dönüşümüne ve onun siyasal tercihlerine de uyarlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda o zamana kadar yönetim biçimlerinden yalnızca biri olan demokrasi, tek rasyonel yönetim biçimi olarak görülmeye ve meşruiyetini de Tanrı’dan değil Rousseau’nun deyimiyle genel iradede ya da ulus olarak tanımlanan toplumsal gruptan almaya başlamıştır (Çiğdem, 1997, s. 35). Modern siyasal düşüncenin “toplum sözleşmesi” teorisi, toplum ile siyasal iktidar olan devlet arasındaki ilişkinin demokratik rasyonalite temelinde kurulması için önemli bir araç işlevi görmüş, devletin temelinde yer alan sözleşme, bu sözleşmeye katılanların akılcı çıkarına dayandırılarak meşrulaştırılmıştır (Ağaoğulları & Köker, 2009, s. 275).

Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan tablo, devletin biçimini etkileyerek ulusa dayalı liberal hukuk devletlerinin Avrupa'da yaygınlaşmasını mümkün kılacak bir zemin hazırlamıştır. Bu dönüşüm hem Avrupa devletlerinin kendi içinde hem de diğer bölgelerle ilişkilerinde önemli değişimlere neden olmuştur.

## 2.Aydınlanmanın Devleti ve Pozitivizm

Yaşanan tüm bilimsel, kültürel ve endüstriyel gelişmelerin birikerek ilerleyen teknik bilgi yığınıyla mümkün olacağına inanan Aydınlanma dönemi düşünürlerine göre sanayi devrimiyle somut çıktıları görülen “ilerlemiş” ve bir önceki dönemden her anlamda daha “iyileşmiş” ekonomik, sosyal ve siyasal hayata ancak akıl yoluyla ulaşılabilirdi (Ağaoğulları vd., 2009, s. 252). Aklın rehberliğiyle doğanın kontrol altına alınmasından sonra, sıranın sosyal olanın kontrolüne geldiğine inanan Aydınlanma dönemi düşünürleri, yeni gelişmeye başlayan sosyal bilimlere doğa bilimlerinin kendi alanındaki yeterliliği ve başarısı ispatlanmış yöntemleriyle daha “bilimsel” bir niteliğe büründürmeye çalıştılar (Cevizci, 2015, s. 731). Bu çaba beraberinde sosyal olanın da tıpkı bir makine gibi, belli formlara sokulabildiği ve böylelikle daha eğitilmiş ve düzenli bir toplumun oluşturulabileceği fikrini beraberinde getirmiştir. Yine aynı düşünürler, daha ilerlemiş ve aydınlanmış bir toplumun kurulabilmesinin, büyük oranda köhnemiş “eski rejim”den kalma mevcut siyasal yapının değiştirilmesi ya da yeniden organize edilmesiyle mümkün olabileceği düşüncesi etrafında birleşmişlerdir. Siyasal alanı daha “aydınlanmış” forma sokabilmek adına yapılması gereken ilk şey siyasal otoritenin toplumsal hayattaki yerine dair geleneksel kabulleri sorgulamak ve özünde liberal esaslara ve ulusal iradeye dayanan bir hukuk devleti inşa etmektir. Bu bağlamda da pozitivist ilkeler doğrultusunda devletin yeniden inşası, bunun gerçekleştirilemediği yerlerdeyse var olanın pozitivizm doğrultusunda bir reforma tabi tutulması gerektiğini fark ettiler.

Pozitivizm, basit bir metodolojini ötesinde bir sosyal, ekonomik ve siyasal göstergeleri de olan bir felsefe olarak, tek geçerli veya doğru bilginin deney ve gözleme dayalı ampirik bilimin ortaya koyduğu bilgiler bütünüdür (Griffiths & O' Callaghan, 2002, ss. 249–250). August Comte'dan beri pozitivist bilimin amacı, belirli yapısal veya nedensel ilişkiler içinde, insan öznelliğinden bağımsız olarak var olan bir gerçeği kavramaktır. Avrupa'nın Rönesans, Reformasyon, Bilimsel Devrimler ve nihai olarak da Aydınlanma süreçlerinin üzerine bina edilen pozitivizm, en basit tanımıyla nesnel bilimi temsil etmektedir. Nesnel bilimin de ampirizmle mümkün olacağına inanan Pozitivistler sosyal değişimin altında yatan nedenleri ve bu değişimin sonuçlarını anlamak adına doğa bilimlerde kullanılan yöntemleri sosyal bilimlere uygulamaya çalışmışlardır.

Aydınlanma felsefesinin temel ilkelerinden biri pozitivistmse bir diğeri modernizmdir. Modernizm, pozitivist anlayış uyarınca toplumların sürekli olarak evrilmesi, bilimsel gerçeklerin ışığında değişen çağa daha uygun hale gelmesi ve “en ideale” doğru yürümesini öngören bir fikir akımıdır. Ulus-devlet öncesindeki siyasal formların parçalanmış iktidar yapılarını eleştiren modernistlere göre, modern devlet her şeyden önce merkezi bir forma sahip olmalıydı. Bu, merkezîyetçilikle devletin egemenlik sahası üzerinde doğrudan kontrol sahibi olması ve o egemen alan içindeki tüm yapılanmanın buna göre organize edilmesi demektir. Bu kontrol süreçlerinin bir sonucu olarak modern

devletteki iktidar, meşruyetini Tanrı'dan ya da geleneksel/kutsal bir kaynaktan değil, o devleti oluşturan topluluktan ve/ya yasalardan alır hale gelecekti. Bu değişim, eski rejimle özdeşleştirilen kilise benzeri dini kurumların ve pratiklerin rolünün azalmasına yol aarak devletin seküler bir nitelikte olmasını sağlayacaktı. İktidarın merkeziliğini önceleyen modernizme göre devleti oluşturan toplumsal gruplar da hem iktidara sadakat göstermeleri aasından hem de bir üst kimlik etrafında bir arada yaşama pratiklerini icra ederken birbirine benzeyen ve bu anlamda homojen bir siyasal topluluğa evrilmelidir. Zira çok dinli-çok dilli parçalanmış iktidar odaklarına ev sahipliği yapan imparatorluklardan modern ulus-devlete geçiş ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

Yöntem olarak pozitivizmi benimseyen düşünürlerin bu bağlamda topluma ve devlete yönelik ele aldıkları ilkelerden ilki, yönetme hakkının krallara Tanrı tarafından verildiği inancıdır (Ağaoğulları vd., 2009, ss. 319–320). Örneğin, toplum sözleşmesi geleneğinin en güçlü temsilcilerden biri olan Thomas Hobbes gibi düşünürler, iktidarın kaynağının halk olduğunu ortaya koymak için, aslında gerçek olmayan bir betimlemeyle insanların devlet öncesinde nasıl bir durumda olabileceklerini düşünerek bu döneme doğa durumu (*state of nature*) adını vermiştir. Büyük ölçüde devletin ve iktidarın meşruyetine hizmet eden doğa durumu betimlemesi özü itibariyle, kendi kısıtlı kapsamı içerisinde mantıksal bir varsayım, bilimsel bir kurgudur (Ağaoğulları & Köker, 2009, s. 193). Kendi güvenliklerini sağlama ve gerektiğinde cebre başvurarak diğerleri üzerinde kontrol sahibi olma çabası içerisinde olan doğa durumundaki bireyler, bu kurgusal ortamda kendi varlığını devam ettirme ve gücünü, kendini kısıtlayan herhangi bir kural olmaksızın istediği şekilde kullanma hakkına sahiptir. Söz konusu doğa durumundan günümüz modern toplum aşamasına kendi aralarında yaptıkları zımni bir sözleşmeyle geçtiklerini öne sürdüler.

Yönetme yetkisinin krallara tanrı tarafından verilmediğini (*divine right of kings*), doğa durumundaki bireylerin oluşturdukları bir tür toplumsal sözleşme ile devleti oluşturdukları ve böylece kendilerini yönetmeleri için hak verdiklerini anlayışından sonra soyluluk da önemi azalan diğer bir geleneksel kurum olmuştur. Bu bağlamda, tüm ülke genelinde geçerli ve herkese yönelik açık ve adil kurallar belirlenerek hukuksal eşitlik sağlanması planlanmış böylece de aristokratik düzene son vermek amaçlanmıştır (Ağaoğulları vd., 2009, s. 325). Ayrıca, hukuk kuralları çerçevesinde günah ile suçun birbirinden ayrılması mümkün kılınarak hukuksal yapının kilisenin etkisinden kurtarılması da hedeflenmiştir (Heywood, 2011, s. 47).

Aydınlanma düşünürleri, feodal yapıları eleştirirken, aynı zamanda burjuvazinin elde ettiği kazanımların da devrimci bir süreçte yıkıma uğrayabileceğinden endişe duymuşlardır. Bu nedenle köklü bir devrim yerine, yukarıdan, siyasal iktidarın öncülüğünde ve onun dönüşümünü de içeren reformları çözüm yolu olarak önermişlerdir (Ağaoğulları vd., 2009, s. 324). Bu nedenle, devletin liberalleşme sürecinde burjuvaziyle ortak hareket edilmiştir. Aydınlanma döneminde burjuvazinin düşünsel yönelimini açık

biçimde ortaya koyan Altuntaş'ın ifadesiyle, “burjuvazi, feodal değerlerin karşısında; bilimin, akılcılığın, bireyin, laikliğin ve siyaset, hukuk ile toplumsal değişimi önceleyen düşünsel akımlara destek vermiştir” (Altuntaş, 2015, s. 40). 17. ve 18. yüzyıllarda dönüşüm geçiren birey-devlet ilişkisini akılcılık ve rasyonalizm ilkeleri çerçevesinde açıklamaya çalışan liberalizm, yalnızca ulusal düzeydeki düzenlemelerle sınırlı kalmayarak, bu ilkelerin uluslararası düzene de yansımaları hedeflemiştir. (Yanık, 2015, s. 38).

Aydınlanma felsefesinin düşünsel dönüşümleriyle biriken entelektüel zemin, Endüstri Devrimi'nin yarattığı toplumsal ve ekonomik değişimle birleşince, ulus-devletin inşası mümkün hale gelmiştir. Toplumun giderek daha bilinçli hale gelmesi, okuryazarlığın artması, basılı yayınların çoğalması, Kilise'nin etkisinin zayıflaması, aristokrasinin siyasal gücünü yitirmesi ve liberal görüşlere sahip burjuvazinin yükselişi bu süreci hızlandırmıştır.

Modern devletin egemen siyasal forma dönüşebilmesi için feodal düzenin temelden reddedilmesi gerekmiştir. Her şeyi aklın süzgecinden geçirme ilkesini savunan Aydınlanmacılar; feodal sömürüye, soylu-avam ayırımına, adaletsizliklere, kraliyet keyfiyetine ve baskıcı uygulamalara karşı çıkmış, bunların temel dayanağı olan Kilise'yi sert şekilde eleştirerek mevcut düzenin meşruiyetini sarsmışlardır. Kralların Tanrı'ya ya da soya dayalı meşruiyet anlayışlarını sorgulamış ve yıkmış; devletin temeline halkın rızasını esas alan toplumsal sözleşme fikrini yerleştirerek, monarşiye karşı cumhuriyetçi ve demokratik yönetim anlayışlarının doğmasına katkıda bulunmuşlardır (Ağaoğulları & Köker, 2009, s. 180).

Böylece, Aydınlanma'nın öngördüğü devlet modeli, ilk olarak 1648 Vestfalya Barışı ile kurumsallaşmaya başlamış, 1789 Fransız Devrimi ile ivme kazanarak önce Avrupa'ya, ardından kademeli biçimde tüm dünyaya yayılmıştır. Bu dönüşüm sürecinin sonucunda, merkezîyetçi, laik ve yurttaşlarına ortak bir kimlik sunan ulus-devlet yapısı, küresel ölçekte en yaygın devlet formu haline gelmiştir. Bu devlet yapılarını ve aralarındaki ilişkileri inceleyen bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler; devletler ile uluslararası ve ulusüstü aktörlerin davranışlarını tanımlama, açıklama ve öngörme amacıyla Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurumsal bir alan olarak ortaya çıkmıştır (Aydın, 1996, s. 71).

Uluslararası İlişkiler disiplini içinde yer alan akademisyenler, devletler arasındaki etkileşim biçimlerini ve bu etkileşimlerin oluşturduğu döngüleri anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Bu çabalar, yalnızca mevcut ilişkileri analiz etmekle sınırlı kalmaz; aynı zamanda bu dinamikler üzerinden tarihsel olayları açıklamak ve gelecekteki gelişmelere ilişkin öngörülerde bulunmak amacını da taşır. Nitekim Kenneth Waltz gibi teorisyenler, bu etkileşim biçimlerinden yola çıkarak, uluslararası ilişkilerdeki davranış kalıplarına dair genel geçer ilkelere ulaşmanın mümkün olduğunu ileri sürmektedir (Waltz, 2015, s. 13). Bir disiplinin oluşumunda temel belirleyicilerden biri, kendine özgü bir çalışma alanı

tanımlayabilmesi; diğeri ise bu alanda hangi yöntemlerle ve hangi kuramsal yaklaşımlarla çalışılacağını ortaya koyabilmesidir (Eralp, 2009, ss. 57–58). Bu bağlamda Uluslararası İlişkiler disiplini, anarşi, güvenlik, devlet ve egemenlik gibi kavramları farklı alanlardan ödünç alarak kendi kuramsal çerçevesine dahil etmiş ve bu kavramlara yeni anlamlar yüklemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımın sonunda benzer felaketlerin yeniden yaşanmasını önlemek adına sistematik çalışmaların yürütülmesi konusundaki çalışmalar Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşunu mümkün kılmış ve savaş sonrasında ortaya çıkan bu görüşlerin kaynağını, Aydınlanma'dan aldığı büyük oranda kabul görmüştür. Nitekim Uluslararası İlişkiler'in doğuşuyla eş zamanlı şekilde Aydınlanma ile ortaya çıkan aklın ilerlemeyi sağlamada en önemli araç olduğu düşüncesi ve bireylerin temelde iyi ve rasyonel olduğuna inanan Liberal düşünce disiplinin ilk yıllarına damga vurmuştur (Eralp, 2009, ss. 61–62).

Uluslararası İlişkiler disiplininin ilk teorik yaklaşımı olan İdealizm veya yaygın adıyla Liberalizm, Birinci Dünya Savaşı'na neden olan uluslararası sistemin daha barışçıl, işbirliğine dayalı ve adil bir dünya düzenine dönüştürülebileceği varsayımına dayanmaktadır (Bostanoğlu, 2008, s. 77). Köklerini Aydınlanma düşüncesindeki ilerleme fikrinden alan anlayış, uluslararası sorunlara akılcı çözümler üreterek küresel düzenin rasyonel temellerle yeniden inşa edilebileceği düşüncesini ortaya koymuştur. Aydınlanma çağının liberal ideallerinden etkilenen düşünürler, Uluslararası İlişkiler'in nasıl yapılandırılması gerektiği sorusuna yanıt ararken, Birinci Dünya Savaşı gibi yıkıcı bir deneyimin tekrarlanmaması yönündeki arzularını hem söylemsel düzeyde hem de politik eylemler yoluyla somutlaştırmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda İdealizm, ampirik bir teori olmaktan ziyade, savaşın önlenmesi için izlenmesi gereken normatif ilkeleri ortaya koyan, kural koyucu bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir (Bostanoğlu, 2008, s. 78). İdealizm, savaş olgusunu, tarihten devraldığı bir epistemoloji çerçevesinde, demokrasinin yaygınlaşmasıyla denetlenebilecek ve uluslararası hukuk ile örgütlerin etkin işleyişi aracılığıyla önlenebilecek geçici bir sapma olarak değerlendirmiştir. Ancak kısa süre içinde, Milletler Cemiyeti'nin uluslararası krizlere çözüm üretememesi ve savaş sonrası kurulan düzenin istikrarsızlaşmaya başlaması, Realist düşüncenin Uluslararası İlişkiler disiplinde güç kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Aydınlanma felsefesinin, modernizm kuramının temelini oluşturduğu dikkate alındığında, Realist uluslararası ilişkiler teorisi ile modernist düşünce arasında ilk andan itibaren var olan fikrîsel bağ, özellikle Realizm'in önde gelen temsilcilerinden Hans Morgenthau'da açıkça görülmektedir. Morgenthau'ya göre, kökleri insan doğasına dayanan birtakım evrensel ve değişmez yasalar vardır ve Realizm bu varsayımlara dayanır. Ona göre bu tür yasalar olmaksızın tutarlı bir teori kurmak mümkün değildir; zira “politik meseleler hakkında zaman ve mekândan bağımsız olarak geçerli olan

birtakım ilkelerden söz edilemiyorsa, siyasal bilimin kendisi de olanaksız hale gelir”(Morgenthau, 2006, s. 3).

Realist teori, uluslararası ilişkilerin doğasını mücadele ve rekabet üzerine kurulu olarak görür. Realistlere göre, uluslararası sistemde egemen devletlerin üzerinde kararlarını bağlayıcı kılabilen bir otoritenin bulunmaması, sistemin anarşik karakterini belirler. Bu anarşi ortamında uluslararası ilişkilerin temel aktörü devlettir ve uluslararası ilişkiler esasen devletlerarası etkileşimlerle şekillenir. Devletin birincil amacı, bu anarşik düzende varlığını sürdürebilmek, yani hayatta kalmaktır. Realist yaklaşım, devletin bu hedefe ulaşmak için başvurduğu en temel aracın ise güç olduğunu savunur (Ersoy, 2015, ss. 161–164).

Uluslararası İlişkiler disiplininin akademik olarak biçimlenmesinde ve gelişmesinde pozitivizmin etkisi, sadece konuyu teorize etme şekli veya hangi soruların sorulması gerektiği şeklinde değil, aynı zamanda nelerin kanıt ve hangi bilgi çeşidinin doğru sayılacağını da belirlemesi olmuştur (Wight & Kurki, 2016, s. 16). Hal böyle olunca da Uluslararası İlişkiler disiplinde pozitivist söylem, zamanla kendi içinde tutarlı görünen fakat eleştirel sorgulamaya kapalı bir mantık örgüsü izler hale gelmiştir. Bu mantıksal yapı, modern devlet, anarşi, güvenlik, egemenlik ve ulusal çıkar gibi temel kavramlarla; sistemin anarşik doğası, bireyin bencil ve değişmez doğası ile rasyonel siyasal davranış gibi evrensel varsayımlar arasında kurulan bağlantılara dayanmaktadır (Bostanoğlu, 2008, s. 83).

İdealist ve Realist yaklaşımların evrenselci ve rasyonalist iddialarının kökeni, temelde Aydınlanma düşüncesinin pozitivist felsefesinde bulunabilir. Her iki paradigma da ontolojik düzeyde, siyasal toplumun temelini sosyal sözleşmeye dayandırmakta ve Hobbescu anlamda uluslararası sistemin doğasını anarşik olarak kabul etmektedir. Bu yaklaşımlar, tarihsel bağlamda da benzer bir zeminde şekillenmiştir: 18. yüzyılda gelişen güç dengesi anlayışı ile kurumsalcı düşünce biçimi, her iki teorik yaklaşımın özünü oluşturan temel unsurları yansıtmaları bakımından dikkate değerdir (Özlük, 2012, s. 35). Savaşların sınırlandırılması amacıyla Realizmin temel çözüm önerisi olarak sunduğu güç dengesi yaklaşımı ile İdealistlerin çatışmaları çözmek adına bir kurtuluş yolu olarak benimsedikleri kurumsalcılık anlayışı, liberal devlet modeliyle birlikte liberal pratik ve ilkelerin uluslararası düzeyde yaygınlaştırılması çabasıyla birleştiğinde, modernite projesinin Uluslararası İlişkiler disiplinine nasıl yansıdığını açık biçimde ortaya koymaktadır (Latham, 1997, s. 433). Aydınlanma düşüncesinin pozitivist bakış açısının Uluslararası İlişkiler disiplinine etkisi, özellikle devlet, egemenlik, anarşi ve güvenlik gibi temel kavramlar üzerinden değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, Aydınlanma felsefesi ile Uluslararası İlişkiler disiplini arasındaki kuramsal ve tarihsel ilişki daha kapsamlı biçimde tartışılarak, disiplinin epistemolojik ve ontolojik temelleri derinlemesine analiz edilmelidir.

### 3. Aydınlanmanın Disiplindeki İzleri: Anarşi, Güvenlik, Devlet ve Egemenlik

Uluslararası sistemde tüm devletlerin eşit ve egemen aktörler olarak kabul edilmesi, bu aktörlerin üzerinde bağlayıcı kararlar alabilecek bir üst otoritenin bulunmadığı bir yapı ortaya çıkarır. Bu yapıyı tanımlamak için kullanılan “anarşi” kavramı, uluslararası sistemin yatay bir örgütlenmeye sahip olduğunu ve devletler arasında ast-üst ilişkisine dayalı hiyerarşik bir yapının mevcut olmadığını ifade eder (Griffiths & O’ Callaghan, 2002, s. 3). Bununla beraber anarşi, egemen devletlerin varlığının oluşturduğu siyasi sorunlar anlamında da kullanılmaktadır (Wendt, 2016, s. 306). Bununla beraber, hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın Uluslararası ilişkilerin anarşik olduğu hemen herkesin mutabık olduğu bir husustur (Yalvaç, 2011, s. 93).

Uluslararası düzlemde devletlerin eşit ve egemen güçler olarak varlığı, Aydınlanma düşünürleri tarafından doğa durumuna benzetilmiş ve bu anarşik yapıda savaşların ortaya çıkma olasılığı yüksek görülmüştür. Alexander Wendt, bu anarşik yapının sabit ve tek biçimli olmadığını öne sürerek, Aydınlanma düşünürlerinden Hobbes, Locke ve Kant’ın düşüncelerine karşılık gelen üç farklı anarşi tipinin uluslararası sistemde tarihsel olarak varlık gösterebileceğini savunur.

Wendt’in öne sürdüğü anarşi tiplerinden ilki Hobbesçu bakış açısıdır. Bu yaklaşıma göre, devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri sahip oldukları güçle doğru orantılıdır. Güçlünün ayakta kalıp zayıfın sistemden eleneceği yönündeki varsayıma dayanan bu anlayışta, anarşik yapının doğası gereği değişmez ve savaşın kaçınılmaz bir gerçeklik olarak sistemin vazgeçilmez unsuru olduğu kabul edilmektedir (Wendt, 2016, s. 327). Bu durağanlık ve çatışma temelli yaklaşım, realizm ve neorealizm gibi teorik perspektiflerde doğrudan karşılık bulur (Yalvaç, 2011, s. 77). Hobbesçu anarşinin temelinde “insan insanın kurdudur” (*homo homini lupus*) anlayışı yer almakta olup, bu düzende bireylerin ya da devletlerin güvenliği yalnızca kendi kapasitelerine bağlıdır. Karşılıklı güvenin mümkün olmadığı bu ortamda güvenlik, sıfır toplamı bir oyun olarak değerlendirilir; bir devletin güvenliğini artırması, diğerlerinin güvensizliğini derinleştirir (Wendt, 2016, s. 327). Bu çerçevede sistem, sürekli bir kazanç-kayıp dengesine dayanan çatışmacı bir yapıya sahiptir.

Wendt’e göre anarşinin ikinci yorumu, 1648 Vestfalya Barışı ile kurumsallaşan düzenle özdeşleşen Lockeçu yaklaşıma dayanmaktadır. Bu yaklaşımda, uluslararası sistemdeki aktörler birbirlerini düşman olarak değil, rakip olarak görürler. Her ne kadar devletler kendi güçlerini artırmayı hedeflese de, çatışmadan ziyade müzakere ve uzlaşma yollarını tercih ederler (Bacık, 2007, s. 330). Bu yaklaşımda egemenlik temel belirleyici unsurdur; devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin egemenliğini tanıması esastır. Lockeçu anlayışta egemenlik, devredilemez bir hak olarak kabul edilir ve bu nedenle devletlerin birbirlerini işgal etmesi, hükmetmeye çalışması ya da ortadan kaldırmaya yönelmesi meşru

görülmez. Hobbesçu anarşideki *öl ya da öldür* mantığı, Lockeçu modelde *yaşa ve yaşat* ilkesine evrilmiştir. Bu çerçevede anarşi, mutlak bir düşmanlık ilişkisi yerine, rekabete dayalı ama sınırlı ve tanımlanmış bir ilişki biçimi olarak şekillenmiştir (Wendt, 2016, s. 344).

Anarşinin üçüncü yorumu olan Kantçı anlayışta, “çoğulcu güvenlik” kavramı ön plana çıkar. Bu yaklaşım, kolektif güvenlik ilkeleriyle benzer mantık ve eğilimler taşır. Kant, bireyleri yalnızca duygularına değil, aynı zamanda akıl yürütme kapasitelerine sahip varlıklar olarak tanımlar. Benzer şekilde, uluslararası sistemdeki devletler de, doğa durumundaki insanlar gibi ne tamamen iyi ne de tamamen hukukun denetimi altındadır. Bu nedenle, çatışma ve şiddet devletlerarası ilişkilerde kaçınılmazdır. Ancak Kant’ın siyaset felsefesinin nihai amacı, güç temelli bir düzen yerine, savaşımlardan yeterince zarar görmüş ve bu yıkımın sonuçlarından ders almış devletlerin gönüllü katılımıyla inşa edilen, hukukun üstünlüğüne dayalı bir barış düzeni kurmaktır (Waltz, 2009, ss. 156–157). Bu çerçevede Kantçı anarşi anlayışı, anarşinin üstesinden gelinmesini, devletlerin ortak güvenlik algısı ve işbirliğine dayalı normatif düzen arayışıyla mümkün görür. Bu yönüyle Kantçı yaklaşım, güç dengesi anlayışına karşı normatif ve işbirliğine dayalı bir alternatif sunar.

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki baskın kuramsal yaklaşım olan Realizmin temel varsayımlarından biri, devletlerin uluslararası anarşi koşullarında yani korunma ya da sorunların çözümü için başvurabilecekleri merkezi ve güvenilir bir otoritenin bulunmadığı bir ortamda varlık gösterdikleridir (Waltz, 2015, s. 88). Realist teori, devletleri rasyonel ve bütüncül aktörler olarak tanımlar; bu aktörlerin amaçları ve stratejileri, içinde bulundukları anarşik yapının gerekleri doğrultusunda şekillenir (Grieco, 2015, ss. 167–168). Anarşinin değişmez ve verili bir yapı olarak kabul edilmesi, iç-dış ayrımını katılaştırarak devleti de sabit, tariüstü ve değişmez bir varlık haline getirir. Bu durum, devletin tarihsel olarak nasıl oluştuğuna, dönüşümüne ve tanımına ilişkin eleştirel analizlerin disiplin içinde sınırlı kalmasına ve çoğu zaman verimsizleşmesine yol açmaktadır (Özlük, 2012, s. 107).

Pozitivist Uluslararası İlişkiler teorisi, anarşiyi değiştirilemez bir veri olarak kabul ederken, aynı zamanda bu yapıyla nasıl başa çıkılabileceğine dair çözümler üretme çabasıdadır. Realist teoriye göre, anarşi devletler sisteminin değişmeyen yapısal bir özelliğidir ve bu yapı içerisinde devletler güvenliklerini sağlamak için güç politikalarına yönelirler. Buna karşın liberal teoriler, anarşiyi veri olarak kabul etmekle birlikte, bu yapı içerisinde iş birliğinin mümkün olduğunu ve kurumlar aracılığıyla çatışmaların sınırlandırılabilmesini savunurlar (Yalvaç, 2019, s. 23). Bu farklı yaklaşımlar çerçevesinde yürütülen tartışmalar hem devletlerin kendi iç yapılarında hem de aralarındaki karşılıklı ilişkilerde güvenlik kavramının merkezi bir rol kazanmasına neden olmuştur.

Uluslararası İlişkiler disiplinde, diğer temel kavramlarda olduğu gibi “güvenlik” kavramı da Aydınlanma düşüncesinden ve bu dönemin düşünürlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu bağlamda güvenlik, Hobbesçu Realist ve Kantçı İdealist yaklaşımlar çerçevesinde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Hobbesçu yaklaşım, insan doğasını bencil ve saldırgan olarak kabul ederek, şiddetin ve çatışmanın uluslararası sistemin kaçınılmaz bir parçası olduğunu savunur; dolayısıyla güvenlik, yalnızca askeri güç aracılığıyla sağlanabilir. Buna karşılık Kantçı yaklaşım, akıl, ilerleme ve iş birliği ilkelerine dayanarak, şiddete dayalı mücadelelerin aşılabileceğini ve daha barışçıl, iş birliğine dayalı bir uluslararası düzenin mümkün olduğunu ileri sürer (Baylis, 2008, s. 70).

Uluslararası ilişkilerde en etkili ve belirleyici aktör olarak kabul edilen devlet, merkezi bir otoritenin bulunmadığı anarşik sistemde geçerli siyasi meşruiyetin temel birimi haline gelmiştir. Bu bağlamda, kendi kendine yeterliliğe dayalı bir uluslararası düzende, devletler varlıklarını sürdürebilmek için güvenliklerini sağlamak dışında bir seçeneğe sahip olmadıklarına inanmışlardır (Baylis, 2008, s. 71). Bu güvenliğin nasıl sağlanacağına ilişkin olarak Hobbes, Machiavelli ve Rousseau gibi düşünürler, uluslararası ortamı devletlerin kendi güvenliklerini ancak diğer devletlerin güvenliğini tehdit ederek sağlayabildiği, oldukça sert ve rekabetçi bir alan olarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre devletlerarası ilişkiler, temelde bir güç mücadelesine dayalıdır ve bu ortamda güvenlik, sıklıkla sıfır toplamı bir mantıkla tanımlanır.

Realist anlayış, dünyayı olduğu gibi betimlemeyi amaçlar ve bu doğrultuda, geleceği öngörmeye kullanılabilecek, her zaman ve her yerde geçerli olabilecek evrensel kavramlar ve yasalara dayalı uzun ömürlü bir kuramsal çerçeve geliştirmeyi hedefler (Baylis, 2008, s. 73). Bu nedenle, geçmişe yönelik okumasını kökenlerini Aydınlanma düşünürlerinden Hobbes ve Machiavelli’de bulan bir perspektife dayandıran realist yaklaşım, geleceğe ilişkin değerlendirmelerinde karamsar bir bakış açısı benimser. Hobbes’un ünlü “insan insanın kurdudur” ifadesi, uluslararası sistemde devletlerin birbirlerine karşı doğal bir güvensizlik içinde hareket ettikleri varsayımına temel oluşturur. Bu güvensizlik, devletleri güvenlik konusunda temkinli ve tehditlere karşı sürekli hazırlıklı olmaya yöneltmiştir. Güvenlik anlayışı, bu bağlamda anarşi kavramıyla doğrudan ilişkilidir; çünkü merkezi bir otoritenin bulunmadığı anarşik sistemde, devletler kendi güvenliklerini sağlamak adına maksimum çaba göstermeye zorlanırlar.

Kantçı yaklaşım, özellikle kolektif güvenlik anlayışını ön plana çıkarır. Kant’ın *Ebedi Barış* adlı eserinde ortaya koyduğu ilkeler incelendiğinde, zorunlu askerliğin kaldırılması gibi savunmayı zorunlu kılmayan önlemlerin benimsendiği görülür. Kant’a göre, her ne kadar güvenlik sorunları ortaya çıkıp savaş riski belirse de, çözüm topyekûn savaştan ziyade, barışı tesis edecek yollarla aranmalıdır. Bu yaklaşım, şiddeti önlemeye ve uluslararası düzenin hukuk temelli bir yapıya kavuşmasına yöneliktir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin hem kuramsal hem de pratik düzeyde gelişimi, büyük ölçüde siyasal iktidarın kurumsallaşması ve devlet örgütlenmesinin bürokratik biçimde kökleşmesiyle mümkün olmuştur. Bu bağlamda devlet, disiplinin merkezi nesnesi olarak konumlanmıştır. Ancak devlet, doğal ya da doğanın bir parçası olan bir yapı değildir; aksine tarihsel süreçte ortaya çıkmış, toplumsal olarak inşa edilmiş bir organizasyondur. Devletin uluslararası alanda egemen birim olarak yükselişi, dünyanın ulus-devletler temelinde parsellenmesine yol açmış, bu da belirli tarihsel koşullar altında ve belirli bir dönemde mümkün olabilmıştır (Özlük, 2012, s. 71). Bu tarihsel gelişim içerisinde devletin iki temel evresinden söz edilebilir: geleneksel devlet ve modern devlet.

Devlet, sınırları belirli bir coğrafyada otorite ve düzeni sağlayabilen, bu yönüyle kendinden önceki siyasi yapılardan daha etkin şekilde örgütlenmiş bir yapı olarak tanımlanabilir. Devlet, hem içerde düzenin kaynağı olarak merkezi otoriteyi tesis eder, hem de uluslararası düzlemde kendi benzerleriyle eşit statüde temsil edilen egemen bir aktör konumundadır (Özlük, 2012, s. 93). Tarihsel olarak bakıldığında, devlet başlangıçta merkezi otoriteyi sağlamak amacıyla şiddet kullanmaktan çekinmemiş, bu şiddeti ise iç düzenin sağlanması adına meşrulaştırmıştır (Şaylan, 2003, ss. 39–40). Liberal düşünce geleneğinde ise devlet, rasyonel kararlar alan, fayda-maliyet analizi yapan ve daima kendi çıkarını gözetken bir aktör olarak tasvir edilir. Bu yaklaşım, “*homo economicus*” (rasyonel insan) modeline paralel olarak, devletin de “*raison d’état*” (devlet çıkarı) ilkesi doğrultusunda hareket ettiğini varsayar (Bostanoğlu, 2008, s. 72). Hobbes da devleti, yapay bir birey gibi ele alır ve tıpkı insanlar gibi onun da varlığını korumak için gerekli her şeyi yapma hakkına sahip olduğunu öne sürer (Stanlick, 2006, s. 556). Bu düşünsel çerçevenin izleri, Machiavelli’nin devlet mekanizmasını daha işlevsel hale getirme çabalarında ve Hobbes’un bireysel arzu ve isteklerin devlete yansıtılması yaklaşımında açıkça görülmektedir (Carnoy, 2013, ss. 32–34). Hobbes ve onu izleyen realist düşünürler, insan doğasının değişmez ve özünde bencil ya da saldırgan olduğuna ilişkin negatif bir ontolojiye sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Bu nedenle uluslararası ilişkilerin doğasını belirleyen temel faktörlerden biri olarak, yalnızca devletin yapısal özellikleri değil, aynı zamanda insan doğasına ilişkin kötümser bir yaklaşım da belirleyici olmuştur. Bu bakış açısı, devletlerarası ilişkilerin doğası gereği çatışmacı ve savaş haline yakın olduğu görüşünün teorik temelini oluşturmaktadır (Yurdusev, 2009, s. 47).

Aydınlanma çağı düşünürleri, devlet ve siyaset olgusunu sekülerleştirerek, Tanrısal irade yerine akli merkeze almışlardır. Toplumu ve devleti dini temellere değil, rasyonel açıklamalara dayandırmışlardır. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, bireylerin kendi hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla bir araya gelerek kurdukları toplumsal sözleşme aracılığıyla devletin meşru temelleri oluşturulmuştur. Bu çerçevede devletin temel varlık nedeni, bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak; gerektiğinde ise bu korumayı sağlamak adına meşru güç kullanmaktır (Şaylan, 2003, ss. 49–50). Devletin meşruiyeti de, bu toplumsal sözleşmeye uygun hareket edip etmediğine bağlı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Aydınlanma öncesi dönemde devletin kutsal kabul edilmesi, büyük ölçüde

ona dair anlatıların ve meşruiyetin kaynağını dini referanslardan alıyor olmasından kaynaklanmaktadır (Özlük, 2012, s. 72).

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki tüm Pozitivist yaklaşımlar, özellikle de disipline hâkim realist anlayış, devleti merkezine yerleştirmiştir (Yalvaç, 2019, s. 20). Pozitivist yaklaşım, toplumu mevcut haliyle veri kabul eder; değişmez olmasa bile, toplumsal yapının köklü ve radikal biçimlerde değişmeyeceği varsayımıyla hareket eder. Bu yaklaşımda toplumsal düzen, tarihsel sürekliliğe sahip kalıcı bir gerçeklik olarak ele alınır; dolayısıyla mevcut toplum, tüm zamanlar için en doğal ve en meşru yapı gibi sunulur. Bu anlayışın Uluslararası İlişkiler disiplinine yansımaları ise, devleti tarihsel bir süreç içerisinde oluşmuş dinamik bir yapı olarak değil; sabit, bağımsız ve önceden kurulmuş bir alan olarak değerlendirmek şeklinde olmuştur. Böylece devletin inşası, dönüşümü ya da çözülüşü gibi tarihsel süreçler büyük ölçüde teorik analizlerin dışında bırakılmıştır (Özlük, 2012, s. 101).

Avrupa'ya özgü devlet modelinin evrensel bir norm olarak tüm dünyaya genellenmesi, pozitivist yaklaşımın ve Batı-merkezli dünya algısının doğrudan bir sonucudur. Oysa devlet, Avrupa'da belirli tarihsel koşullar altında, özgül bir zaman ve mekânda ortaya çıkmıştır. Ancak Uluslararası İlişkiler teorilerinde, bu özgül model evrenselmiş gibi ele alınmış; devlet tüm dünyada tek ve sabit bir form olarak varsayılmıştır. Oysaki Avrupa'da devlet, feodal düzenin çözülmesiyle birlikte ortaya çıkmış; kökenleri feodal yapılara dayanmakla birlikte, bölünmüş otoritelerin yerini merkezi bir iktidar yapısı alma iddiası taşımıştır. Bu merkezileşme süreci, devletin yalnızca siyasi bir güç değil, aynı zamanda dini sembollerini kullanarak meşruiyetini pekiştirmeye çalışan bir yapı haline gelmesine neden olmuştur. Devlet, bu dönemde ulusal kiliseler kurarak din üzerinde denetim kurma yoluna gitmiş ve böylece hem dünyevi hem kutsal alanı kontrol eden merkezi bir otoriteye dönüşmüştür. Bu yaklaşım, pozitivist düşüncenin ürünü olan rasyonel hukuk devletinin, ulus ölçeğinde mutlak egemenliğe sahip olması gerektiği yönündeki anlayışı da beslemiştir. Bu bağlamda, Aydınlanma düşüncesinin ürettiği temel kavramlardan biri olarak "egemenlik", modern devletin tanımında merkezi bir yere oturmuştur.

Egemenlik kavramını modern anlamda ilk kez ortaya atan isim Fransız hukukçu Jean Bodin olmuştur. Bodin, bu kavramı Latince "en yüksek" anlamına gelen "*superanus*" teriminden türetmiş ve egemenliği, devletin koşulsuz ve sürekli gücünü ifade eden bir ilke olarak tanımlamıştır. Bodin'e göre egemenlik koşulsuz ve başka hiçbir şeye bağlı değildir (Beriş, 2008, s. 57). Bodin, modern devletin oluşum sürecinde egemenlik kavramını, mutlakiyetçi monarşinin meşruiyet temelini oluşturacak şekilde kullanmıştır. Her ne kadar egemenliğin, doğal hukuk ya da Tanrısal irade gibi üst ilkelerle sınırlanabileceği kabul edilmiş olsa da, Bodin'in yaklaşımının merkezinde asıl olarak siyasal otorite boşluğunu giderecek istikrarlı ve merkezi bir düzen arayışı yer almaktadır. Dolayısıyla egemenlik, sadece mutlak bir güç değil, aynı zamanda siyasi birlik ve düzenin tesisi için zorunlu görülen bir ilke olarak kurgulanmıştır.

Egemenlik anlayışı bakımından Hobbes, Bodin'e kıyasla daha katı bir tutum sergilemiştir. Hobbes'a göre, insanlar mutlak bir monarşi ile hiçbir düzenin ve otoritenin bulunmadığı anarşik bir doğa durumu arasında bir tercih yapmak zorundadır. Bu perspektiften hareketle Hobbes, doğa durumundaki bireylerin kendi haklarını, güvenliklerini sağlamak amacıyla, egemen bir otoriteye yani devlete devrettiklerini savunur. Böylece devlet, meşru güç kullanma yetkisini toplumsal sözleşme aracılığıyla edinmiş olur (Aydınlı & Ayhan, 2004, s. 70). Hobbes'a göre anarşi, doğal hukukla değil, yalnızca sınırsız ve mutlak bir egemen gücün varlığıyla ortadan kaldırılabilir. Toplumsal sözleşme aracılığıyla ortaya çıkan egemen güç, Hobbes'un ifadesiyle *Leviathan*, bireylerin ortak iradesinden doğsa da, sahip olduğu egemenlik bu iradenin toplamından fazlasını ifade eder; bu yönüyle mutlak ve bölünemez bir otoritedir (Ağaoğulları & Köker, 2009, ss. 192–195). Hem Bodin hem de Hobbes'un düşünceleri, yaşadıkları dönemde siyasal ve toplumsal istikrarsızlığın hâkim olduğu bir ortamda şekillenmiştir. Bu nedenle, mutlak otoriteye duyulan ihtiyaç dönemin siyasal gerçekliğini yansıtır. Bu bağlamda hem bireyler hem de devlet açısından en temel öncelik "güvenlik" olarak belirlenmiş; bu güvenliğin ancak egemenlik yoluyla sağlanabileceği düşünülmüştür."

Locke, Kant ve Mill gibi düşünürlerse, yaşadıkları dönemin tarihsel ve siyasal koşullarının da etkisiyle, egemenliğin bireyin özgürlüğü üzerinde mutlak bir otorite kuramayacağı görüşünde birleşmiş ve egemenliğin bölünemez, bütünsel bir yapı olduğu anlayışını reddetmişlerdir. Bu düşünürlere göre, devlet öncesi doğa durumundaki birey özgürdür ve bu özgürlüğünü güvence altına almak amacıyla, bazı hak ve yetkilerini toplumsal sözleşme yoluyla devlete bırakmıştır. Ancak bu devir, devletin bireyden üstün olduğu anlamına gelmez; aksine, devlet bireyin çıkarlarını ve özgürlüklerini korumakla yükümlüdür. Bu yaklaşım, bireyin devlete üstün olduğu fikrine dayanmakta ve devletin temel görevinin bireysel hak ve özgürlükleri korumak olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede güvenlik, bireyin özgürlüğüne tabi kılınan ikincil bir sorumluluk olarak görülmektedir. Bu düşünsel yönelimin şekillenmesinde, Aydınlanma çağıının özgürlükçü ruhunun yanı sıra, Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllarda etkili olan merkantilizm karşıtı tartışmaların da etkili olduğu söylenebilir. 15. ve 16. yüzyıllarda coğrafi keşiflerle birlikte Avrupa'da artan sermaye birikimi, merkezi devletlerin gücünü pekiştirmiş; bu da devletin ekonomiye müdahale düzeyini artırmıştır. Hobbes ve Bodin gibi düşünürlerin düzenin korunması adına savundukları güçlü devlet anlayışı, bu bağlamda meşru görülmüştür. Ancak zamanla bu güçlü devlet figürü, özellikle Aydınlanma düşünürleri tarafından bireysel özgürlükler karşısında bir "canavar" olarak tasvir edilmeye başlanmıştır. Özellikle devletin ekonomi üzerindeki aşırı denetimci yaklaşımı, yükselmekte olan burjuvaziye rahatsız etmiş ve devletin sınırlandırılması yönünde güçlü bir entelektüel zemin oluşmasına yol açmıştır.

Siyasi tarih açısından 1648 Vestfalya Barış'ının bir dönüm noktası olarak kabul edilmesinin temel nedeni, Avrupa'daki egemenlik tartışmalarına son vermesi ve modern devlet sisteminin temellerini atmasıdır. Hristiyanlığın Avrupa'da yayılmasından Kutsal

Roma İmparatorluğu'nun dağılmasına kadar geçen süreçte egemenlik meselesi esasen iki eksenli bir mücadeleyle şekillenmiştir: kilise egemenliği ile devlet egemenliği. Orta Çağ boyunca egemenliğin kaynağının Tanrısal olduğu fikri genel kabul görmüş; siyasal düzenin nihai otoritesi olarak kilise öne çıkmıştır. Bu anlayış, Papaların krallara taç giydirmesi gibi sembolik pratiklerle pekiştirilmiştir. Modern döneme geçişte Bodin ve Hobbes gibi düşünürler, egemenliğin Tanrısal kaynağına doğrudan itiraz etmeksizin, hükümdarın yönetiminin Tanrısal kurallara uygunluk taşıması gerektiğini savunarak, mutlak otorite anlayışını seküler bir çerçevede temellendirmeye çalışmışlardır. Ancak kilise ile devlet arasındaki bu hiyerarşik ilişkinin kırılmasında asıl dönüm noktası Protestan Reformu olmuştur. Reform hareketiyle birlikte, siyasal iktidarın dini otoriteye tabi olması anlayışı tersine dönmüş; devletin, din üzerinde hâkimiyet kurduğu yeni bir ilişki biçimi şekillenmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, 1648 Vestfalya Antlaşması ile zirveye ulaşmış ve antlaşmaya taraf olan devletler tarafından da egemenliğin dünyevi bir otoriteye, yani devlete ait olduğu ilkesi resmen kabul edilmiştir.

1648 Vestfalya Barışı, egemenlik kavramının siyasal ve uluslararası düzlemde somut biçimde belirmesine zemin hazırlamıştır. Antlaşmayla birlikte, hükümetlerin kendi dinlerine muhalefet edenlerle savaşmayı sona erdirmeleri, kralların ve prenslerin bölgesel yargı yetkilerinin karşılıklı olarak tanınması ve belirli sınırlar içinde dış müdahaleye kapalı bir yönetim alanının kabul edilmesi, modern egemenlik ilkesinin temel unsurlarını oluşturmuştur (Griffiths & O' Callaghan, 2002, ss. 296–297). Bu gelişmeler, özellikle laik ulus-devletin yükselişine katkı sağlayarak Katolik Kilisesi'nin siyasal otoritesini önemli ölçüde zayıflatmıştır. Vestfalya sonrası Avrupa'da prensliklerin birbirlerinin egemenliğini karşılıklı olarak tanımaları, dini inanç temelli savaşlardan uzaklaşarak iç istikrarı sağlamaya yönelmelerine neden olmuştur. Böylece Tanrı–imparator–halk üçlemesinde egemenliğin kaynağına dair anlayış da dönüşüme uğramış ve egemenliğin halkta olduğu düşüncesi giderek kabul görmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, Aydınlanma düşüncesinin şekillendirdiği toplum sözleşmesi kuramlarıyla teorik zemin kazanmış; Fransız Devrimi ile birlikte halk kavramı somut bir siyasal topluluk hâline gelmiştir.

Aydınlanma düşünürlerinden Jean-Jacques Rousseau, Toplumsal Sözleşme adlı eserinde halkı yalnızca bir nüfus kitlesi değil, ortak iyiliği gözeten ve yaşatan bir genel iradenin taşıyıcısı olarak tanımlar (Rousseau, 2006, s. 19). Bu anlayışa göre, egemenlik mutlak biçimde halka aittir ve halk, siyasal bir topluluk olarak toplum sözleşmesiyle birlikte egemen bir özneye dönüşür. Böylece egemenliğin tek bir kişi veya zümreye değil, bütünüyle ulusa ait olduğu fikri güç kazanmış ve “ulusal egemenlik” kavramı şekillenmiştir. Bu kavram, bireylerin devlet yönetiminde hak sahibi olması anlamına geldiği gibi, ulusların da kendi kaderlerini tayin etme hakkını vurgulayan bir ilkeye dönüşmüştür (Beriş, 2008, s. 61).

## Sonuç

Bu çalışmada, Avrupa'da ortaya çıkan düşünsel ve siyasal pratiklerin tarihsel süreç içerisinde hem dünya genelinde hem de Uluslararası İlişkiler disiplini özelinde nasıl bir etki yarattığı ortaya konulmuştur. Realizm ile İdealizm/Liberalizm gibi ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerinin kuramsal temelleri, Hobbes, Rousseau, Locke, Smith ve Kant gibi Aydınlanma dönemi düşünürleri tarafından atılmıştır. Realistler, uluslararası siyaseti sürekli bir çatışma ve rekabet ortamı olarak tanımlarken, bu ortamın temel aktörü olarak devleti öne çıkarırlar. Öte yandan, İdealist yaklaşımlar; John Locke'un hukuk, birey hakları ve özel mülkiyet merkezli liberal bireycilik anlayışından ve 18. yüzyılın ticareti barışın aracı olarak gören ekonomik düşünce yapısından etkilenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel bulgularından ilki, Uluslararası İlişkiler disiplininin kuruluşunda ve kuramsal yöneliminin şekillenmesinde Aydınlanmacı pozitivist bilim anlayışının belirleyici rol oynadığıdır. Disiplin, sonraki dönemlerde de bu anlayışın etkisi altında kalmış, gelişen teoriler bu bilimsel paradigma doğrultusunda inşa edilmiştir.

Bilimsel, kültürel, endüstriyel ve siyasal gelişmelerin ardından yaşanan Birinci Dünya Savaşı, insanlarda mevcut bilgi birikimi ve uluslararası aktörlerin savaşa karşı tutumlarına rağmen barışın sağlanamaması nedeniyle ciddi bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu durum, savaşın nedenlerine ve nasıl sona erdirileceğine ilişkin yeni arayışların doğmasına neden olmuştur. Bu bağlamda İdealist düşünürler, Aydınlanma döneminde geliştirilen devlet, egemenlik, güç ve güvenlik gibi temel kavramları yeniden ele alarak, daha barışçıl bir uluslararası düzenin inşasına dair kuramsal zemin oluşturmaya çalışmışlardır. Aydınlanma düşüncesinin şekillendirdiği bilimsel, kültürel ve siyasal dönüşüm, dönemin düşünürlerinin kullandığı kavramlara da doğrudan etki etmiştir. Bu çerçevede, doğruluğa ulaşmanın tek geçerli yöntemi olarak kabul gören pozitivism, uzun yıllar boyunca sosyal bilimlerin hâkim epistemolojik yaklaşımı olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplini de kuruluşundan itibaren bu pozitivist felsefenin etkisini güçlü biçimde taşımıştır. Devleti temel analiz birimi kabul eden, anarşiyi yapısal bir ön kabul olarak ele alan, Aydınlanma'nın ilerleme düşüncesine bağlı kalan ve değerlerden bağımsız, nesnel açıklamalar üretme iddiasındaki yaklaşımların disiplin içerisindeki egemenliği bu etkinin somut göstergesidir.

Çalışmada ulaşılan bir diğer önemli sonuç ise, Aydınlanma düşüncesinin yarattığı siyasal, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin; egemenlik, anarşi, güvenlik, hukuk devleti, liberal sözleşmecî toplumsal yapı ve pozitivist belirlenimci ulus-üstü ilişki modelleri gibi Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramlarının ortaya çıkmasına zemin hazırladığıdır. Aydınlanma düşünürleri, modern devletin inşasında kilisenin ve Tanrısal otoritenin etkisinden kurtulmayı savunmuş; egemenliğin kaynağını ilahi irade yerine, bireylerin rasyonel akıl temelinde oluşturduğu toplum sözleşmesi modelleriyle açıklamışlardır. Fransız Devrimi sonrası gelişen ulusa dayalı hukuk devleti anlayışıyla birlikte, siyasal iktidarın meşruiyeti seküler ve toplumsal temellere dayandırılmıştır. Bu

dönüşümler, günümüz Uluslararası İlişkiler disiplininin düşünsel temellerini doğrudan etkilemiştir.

Aydınlanma, yalnızca bir düşünce hareketi değil; aynı zamanda köklü yapısal dönüşümlere çağrı niteliği taşıyan tarihsel bir kırılmadır. Bu düşünsel zeminde bireyler ve toplumlar, başkalarının rehberliğine ihtiyaç duymaksızın kendi akıllarını kullanma cesareti göstermeli, evrensel akıl ilkeleri doğrultusunda hareket etmeli ve kendi kaderlerini tayin etme hakkını sahiplenmelidirler. Aydınlanma, bireylerin ve halkların rasyonel düşünce aracılığıyla köhnemiş yapıları dönüştürebileceği ve daha adil, özgürlükçü ve mutlu bir düzen kurabileceği inancının ifadesidir.

Aydınlanma sonrasında yaygınlık kazanan, bilimin pek çok soruna çözüm üretebildiği ve insanın bilim yoluyla doğayı kontrol edebildiği düşüncesi, zamanla toplumsal sorunlara da bilimsel yöntemlerle müdahale edilebileceği inancını doğurmuştur. Bu yaklaşım, Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması, sürdürülmesi ve çatışmaların önlenmesine yönelik girişimlerle birlikte, idealizm başlığı altında dış politikayı açıklayan bir Uluslararası İlişkiler teorisi biçiminde ifade bulmuştur.

İdealist teori, bireyci, hukuk temelli ve iş birliğine açık bir uluslararası düzenin mümkün olduğu varsayımıyla şekillenirken; Realist kuram bu yaklaşıma köklü bir eleştiri getirmiştir. Realistlere göre uluslararası ilişkilerin doğası mücadele ve rekabet üzerine kuruludur. Bu yapı, devletlerin üzerinde otorite kurabilecek merkezi ve bağlayıcı bir iktidarın bulunmadığı bir anarşi ortamı yaratır. Bu bağlamda uluslararası sistemde temel aktör, egemen devlettir. Devletler kendi güvenliklerini sağlamak ve çıkarlarını koruyabilmek için rasyonel şekilde hareket ederler. Realist perspektife göre devletin birincil amacı, anarşik ortamda hayatta kalmaktır. Bu hedefe ulaşmak için başvuru olan temel araç ise güçtür. Güç, yalnızca askeri kapasiteyi değil, aynı zamanda ekonomik ve diplomatik kabiliyetleri de içeren geniş bir kavram olarak değerlendirilir. Realist teori, uluslararası ilişkileri devletlerarası güç ilişkileri temelinde analiz eder ve sistemin doğasını değiştirilemez bir olgu olarak kabul eder. Tüm bu farklarına rağmen disiplinin kurucu tartışmasının tarafları Realizm ile İdealizm pozitivist temellerinin olması, devleti, egemenliği, güvenliği ve uluslararası ortamın anarşik yapısını verili olarak kabul etmeleri açısından Aydınlanma'nın mirasının en önemli temsilcileri durumundadır. Disiplindeki İdealizm ve Realizm gibi ana akım teorilerin bugün artık bir asrı aşan yolculuğu boyunca geleneksel yorumlarından tüm yeni türevlerine kadar Aydınlanma'nın izlerini görmek, anarşi, devlet, güvenlik, egemenlik gibi temel kavramların hala Aydınlanma'dan kalma birikimle tanımlandığına şahitlik etmek mümkündür.

### Kaynakça

Ağaoğulları, M. A., Ergün, R., & Çulha Zabçı, F. (2009). *Kral-Devletten Ulus-Devlete*. İmge Kitabevi.

- Ağaoğulları, M. A., & Köker, L. (2009). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. İmge Kitabevi.
- Altuntaş, E. O. (2015). Aydınlanma Döneminden Günümüze Bilimsel Bilginin Temelindeki Ana Sorunsal: İdealizm-Materyalizm Tartışması ve Diyalektik Yöntem. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(47), 27–43.
- Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(01), 71–114.
- Aydınlı, H. İ., & Ayhan, V. (2004). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 5(1), 67–84.
- Bacık, G. (2007). *Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik*. Kaktüs Yayınları.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 69–85.
- Beriş, H. E. (2008). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(01), 55–80. [https://doi.org/10.1501/SBFder\\_00000002053](https://doi.org/10.1501/SBFder_00000002053)
- Bostanoğlu, B. (2008). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Capra, F. (2009). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası* (M. Armağan (çev.)). İnsan Yayınları.
- Carnoy, M. (2013). *Devlet ve Siyaset Teorisi* (S. Coşar, A. Örküp, & M. Yetiş (çev.)). Dipnot Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). *Felsefe Tarihine Giriş*. Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe Tarihi*. Say Yayınları.
- Çiğdem, A. (1997). Toplum, Doğa ve Eko-politik Hareketler. *Birikim*, 98, 31–38.
- Dorinda, O. (2007). *Aydınlanma* (S. Çalışkan & H. Çalışkan (çev.)). Dost Kitabevi.
- Eralp, A. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm Realizm Tartışması. *İçinde Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İletişim Yayınları.
- Ersoy, E. (2015). Realizm. *İçinde R. Gözen (Ed.), Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları.
- Ewald, O. (2013). *Fransız Aydınlanma Felsefesi* (G. Aytac (çev.)). Doğu Batı Yayınları.
- Grieco, J. M. (2015). Realist Uluslararası Teori ve Dünya Siyaset Çalışması. *İçinde M. W. Doyle & G. J. Ikenberry (Ed.), Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yeni Düşünce* (ss. 163–202). Beta Yayınları.
- Griffiths, M., & O' Callaghan, T. (2002). *International Relations: The Key Concepts*. Routledge.

- Güneş, F. (2013). *Klasik Sosyoloji Tarihi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler* (A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnanc, Ş. Akın, & B. Kalkan (çev.)). Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları* (H. Özler (çev.)). Adres Yayınları.
- Jeanniere, A. (2000). Modernite Nedir? İçinde M. Küçük (Ed.), *Modernite Versus Postmodernite*. Vadi Yayınları.
- Kant, I. (1992). What is Enlightenment? (Königsberg-1784) (T. Humprey, çev.). İçinde *Hackett Publishing*.  
[https://www.nypl.org/sites/default/files/kant\\_whatisenlightenment.pdf](https://www.nypl.org/sites/default/files/kant_whatisenlightenment.pdf)
- Latham, R. (1997). History, theory, and international order: some lessons from the nineteenth century. *Review of International Studies*, 23(4), 419–443.  
<https://doi.org/DOI: 10.1017/S0260210597004191>
- Losee, J. (2012). *Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş* (E. Böke (çev.)). Dost Kitabevi.
- McNeill, W. (2012). *Dünya Tarihi* (A. Şenel (çev.)). İmge Kitabevi.
- Morgenthau, H. (2006). *Politics Among Nations, Struggle for Power and Peace*. The McGraw-Hill.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*. Odak Yayınları.
- Özlük, E. (2012). *Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı*. Çizgi Kitabevi.
- Rousseau, J.-J. (2006). *Toplum Sözleşmesi* (V. Günyol (çev.)). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Russ, J. (2014). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni* (Ö. Doğan (çev.)). Doğu Batı Yayınları.
- Şaylan, G. (2003). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Stanlick, N. A. (2006). A Hobbesian View of International Sovereignty. *Journal of Social Philosophy*, 37(4), 552–565.
- Taşçı, S. (2000). Aydınlanma(ma)nın Felsefesi. *Toplumbilim*, 11, 131–134.
- Tokatlı, A. (1973). *Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü*. Bilgi Yayınevi.
- Waltz, K. N. (2009). *İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz* (E. Bozkurt, S. Kanat, & S. Yalçın (çev.)). Asil Yayın.
- Waltz, K. N. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi* (O. S. Binatlı (çev.)). Phoenix Yayınları.
- Wendt, A. (2016). *Uluslararası Sistemin Sosyal Teorisi* (S. G. İhlamur Öner & H. Sarı Ertem (çev.)). Küre Yayınları.
- Wight, C., & Kurki, M. (2016). Uluslararası İlişkiler ve Sosyal Bilimler. İçinde T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*. Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

- Yalvaç, F. (2011). Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(29), 71–99.
- Yalvaç, F. (2019). Devlet. İçinde A. Eralp (Ed.), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar* (ss. 15–52). İletişim Yayınları.
- Yanık, L. K. (2015). Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 35–55.
- Yıldırım, C. (2005). *Bilim Felsefesi*. Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, C. (2012). *Bilim Tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Yurdusev, N. A. (2009). “Uluslararası İlişkiler” Öncesi. İçinde *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İletişim Yayınları.

---

[1] Bu makale T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında 2017 yılında kabul edilen “Aydınlanma'nın Uluslararası İlişkiler Disiplinine Etkileri” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.